

בחירתו של רודולף

מה צריך לעשות דיפלומט גרמני, לשעבר קצין בחיל האוויר, כאשר מתחוויר לו שהפך לאישיות לא רצויה במולדתו כי התחתן עם יהודייה אחרי מלחמת העולם הראשונה? האם יוכל להיות בעל ואב אוהב בביתו וגרמני נאמן בצאתו? ואיך יסביר זאת לאשתו בידועו שדודה היה ולטר רטנאו, המדינאי היהודי שנרצח בברלין ארבע שנים לפני נישואיהם? סיפור שמתחיל בתצלום ישן של ירושלים ומסתיים בסודה של משפחה גרמנית אחת

אביחי בקר 03.05.2001 00:00 עודכן ב: 00:18

תצלום האוויר המרהיב ביותר של ירושלים בתקופת מלחמת העולם הראשונה נזקף כנראה לזכותה של טייסת 303 הפרוסית דווקא. בתמונה נראית העיר כשהיא משתרעת מהר הצופים עד לעמק המצלבה, במרכזה העיר העתיקה על ארבעת רבעיה הצפופים והמגובבים, בקידמתה הר הבית. את החומה אי אפשר להחמיץ, וגם הבלתי מיומנים בפענוח י'בחינו בקלות ברחוב יפו, בממילא ומנגד בדרך יריחו.

לד"ר דב גביש, מרצה במחלקה לגיאוגרפיה באוניברסיטה העברית וחוקר תולדות התעופה בא", מוכר היה התצ"א המסוים הזה עוד בהיותו סטודנט. אלא שבאחת ההזדמנויות כשנבר בחומר ישן בארכיון הציוני בירושלים, כהכנה לקראת משימה אקדמית במינכן, הוא מצא גרסה שונה במקצת מזו שפורסמה בעבר. בתחתית הגיליון היו כתובים גם פרטי הטיסה, שורת נתונים שלא הופיעה בהעתקים אחרים. "מה שקפץ לי לעין היה התאריך 2.11.1917 - יום הצהרת בלפור", הוא משחזר.

אף שמלכתחילה הניח שלמעט הסמליות שבדבר אין בין זה לזה ולא כלום, גברה סקרנותו המקצועית לגבי פרטים על אודות הגיחה. רום טיסה 1,800 מ', שעה 08:45; שמות אנשי הצוות, הבחין, היו לוטננט הולצהאוזן והתצפיתן שטיינקראוס. הולצהאוזן נשמע לו מוכר מתצ"א אות שכבר סקר בעבר. בהברקה של רגע הוא ביקש מהארכיונאי שיבדוק אם השם מופיע במקרה בקטלוג הספרייה. התשובה היתה חיובית. בארכיון נמצאה חוברת בת 42 עמודים שכתב רודולף הרמן יוהנס הולצהאוזן. תחת הכותרת "הגייסות הגרמניים במלחמת העולם הראשונה בשטח ישראל, ירדן וסוריה בהווה", כתב הולצהאוזן על פעילות חיל האוויר הגרמני לצד הצבא העותמאני. גביש התעניין אם קיים חומר נוסף של אותו הולצהאוזן ונמסר לו שיחד עם המאמר נמסרה לארכיון בפברואר '59 גם סדרה של תצלומי אוויר המתעדים את יפו, רמלה, באר שבע, בית לחם, קיסריה וירושלים.

באשר לזהות המפקיד, לצד שמו של הולצהאוזן מצוין היה התואר "שגריר בדימוס", וכן כתובת במינכן. גביש צירף אחד לאחד והחליט שאם הוא כבר בבירת בוואריה, כדאי לנסות ליצור קשר. זאת היתה תחילתו של מסע שאת סופו לא שיער.

ולטר רטנאו ואני

ב-1980, בעזרת ידיד השולט בשפה גרמנית, שלח גביש לכתובת שברשותו מכתב גישוש, מנוסח בזהירות רבה. בתגובה ענתה לו מריה הולצהאוזן במכתב קצר שבעלה מת בשנת '63 בהיותו בן 74,

ושאת עיקר עזבונו היא העבירה לארכיון הגרמני המרכזי בקובלנץ. בהגיעו למינכן, לצורך בחינת תצלומי אוויר בארכיון המלחמה הבווארי, גביש החליט לטלפן לאלמנה בכל זאת, והיא שבה וטענה שאין ברשותה חומר כלשהו להראות לו. הוא הפציר בה להיפגש איתו, אחרי היסוס היא התרצתה. "בוא אלי היום אחר הצהריים, לפני שאני יוצאת לרופא".

היא גרה בקומה שלישית של בית דירות צנוע בפרנץ יוזף שטראסה. למרות גילה המתקדם, 78, אומר גביש, ניכר עליה שבעלומיה היתה יפת-תואר; הוא התרשם מהעוצמה שהקרינו עיניה הכחולות, היא דמתה בעיניו ל"לביאה ארית". בתחילת השיחה, שהתנהלה באנגלית, שררה מבוכה, אבל אחרי שגביש הסביר באריכות מה פשר ההתעניינות, הסתייגות האלמנה פחתה ואט-אט היא נפתחה. היא סיפרה שהיא והולצהאוזן נישאו בשנת '26, כך שידוע לה מעט מאוד על מעשיו של בעלה קודם לחתונתם. יחד עם זאת היא הדגישה שרשמיו מירושלים היו עזים ושתמיד נשמרה בלבו פינה חמה לעיר. אם לרגע חשב גביש שהיא אומרת את הדברים למען הנימוס, התברר לו שטעה. בהשראת בעלה, סיפרה, היא נסעה לאחר מותו לישראל, ובליווי כלתה הקדישה את מלוא השבועיים לביקור לירושלים בלבד.

כשהשיחה "אפופת הסודות", מספר גביש, הפכה לגמרי נינוחה והאלמנה חשה שאין עוד סיבה לחשוד בזר, היא ניווטה אותה בעדינות להפתעות הבאות. אלה כבר היו מרעישות. "אני ממוצא יהודי", גילתה לו מריה לבית אנדריאה. כעבור רגע אף הוסיפה: "אני אחייניתו של ולטר רטנאו. אדית, אמא שלי, היתה אחותו. את בננו הצעיר ולטר קראנו על שמו".

ולטר רטנאו, בנו של מייסד ענק החשמל והאלקטרוניקה AEG, היה המדינאי היהודי הבכיר שכיהן אי פעם בממשלות גרמניה. בפברואר '22 הוא התמנה לשר החוץ ולפני כן היה שר השיקום. בשל יהדותו ומשום עמידתו התקיפה על הצורך של גרמניה לעמוד בפיצויים הכבדים שכפה עליה הסכם ורסאי - "אף שאינם משקפות את רצונותיה", כתב - הוא שימש יעד למתקפת הסתה פרועה שהובילו חוגים ימניים לאומניים. הללו הטיפו בגלוי לחסל את "הבוגד". אבל רטנאו, גם כשגברו האיומים, סירב שיוצמדו לו שומרי ראש. הוא חזר וגרס שמילוי התנאים, אפילו אם הם משפילים, הוא הערובה לפינוי השטחים שנכבשו על ידי המנצחים, ובעקבותיו לשילובה מחדש של גרמניה באירופה המתוקנת שלאחר המלחמה. במקביל דחף לקידום היחסים עם בריה"מ, והסכם ראפלו, שיזם וחתם עם עמיתו הסובייטי, סלל את הדרך ליחסים דיפלומטיים בין המדינות ולשיתוף פעולה חשאי בתחום הצבאי. בגיל 55, ביוני '22, ארבעה חודשים בלבד לאחר שהתמנה לשר החוץ, הוא נרצח בברלין בעת שנסע למשרדו במכוניתו הפתוחה. הזעזוע העמוק שגרמה ההתנקשות חיזק רק לרגע את רפובליקת ויימאר המעורערת.

רטנאו, יליד 1867, היה אדם רב כישורים, גם ברוח וגם במעשה, ותפישת עולמו, כמו אישיותו, התאפיינה בסתירות עזות. הוא הסתייג מההתלהבות שאחזה בציבור כשפרצה מלחמת העולם הראשונה וסבר שלביסוס כלכלה מודרנית ואיתנה דרוש שיתוף פעולה בינלאומי ולא עוד כיבושים; כשהכל חגגו הוא דיבר על מלחמה ממושכת שלא בהכרח תסתיים בניצחון, אך בהיותו פטריוט הוא נרתם למאמץ והקים גוף מיוחד לניהול המשק בשעת חירום. לקראת סוף המלחמה, לעומת זאת, הוא היה בין השוללים את האפשרות לשביתת נשק וטען שגרמניה מסוגלת להמשיך לעמוד אם רק תגייס למאמץ את כל משאביה.

בנפשו הוא נקרע בין הסוציאליסט לתעשיין שבו, בין הרוחני לחומרי. בבחורותו הוא נתפס לרעיונות גזעניים בשבח האריות, וב-1897 אף פירסם את המסה "שמע ישראל" הקוראת ליהודים "להשתחרר

מתכונותיהם הנחותות כבני אסיה ולהיטמע כליל בגרמנים ובתכונותיהם הנאצלות". אחר כך הסתייג בפומבי מרעיונות אלה והביע סלידה מאותם אלה שהמירו את דתם. הוא עצמו לא התכחש למורשתו הרוחנית אך באורחות חייו היה התגלמות הפרוסיות שאותה העריץ; הוא לא היסס לגנות את יהודי ברלין העשירים ה"משתחצים" אף שהיה בשר מבשרם. את האנטישמיות כל זה כמובן זה לא ריצה. עבורם הוא היה סמל להשתלטות היהדות על טוהר הרוח הגרמנית.

נושאים כאובים ביותר

גביש עמד על פרטיה של הביוגרפיה הסוערת של רטנאו רק כשחזר לירושלים. בביקור במינכן הוא זכר על אודות רטנאו רק בדלי מידע שלמד פעם בתיכון. האלמנה מצדה לא נידבה פרטים על הדוד, והאורח לרגע, מטעמי נימוס, גם לא לחץ. "לא הרגשתי חופשי להיכנס לה לנשמה, הנחתי לה לספר רק מה שהיא רוצה".

כשנגמרה המלחמה, שיחזרה האלמנה את קורות המשפחה, הצטרף בעלה לשירות החוץ ושירת בוונה, בהאג ובפראג. בשנת '34 הודח הולצהאוזן מתפקידו, נקרא לחזור הביתה והוגדר "בלתי נסבל" בגלל מוצאה החצי-יהודי של אשתו. הטיהור שלו היה ראשיתו של גל פיטורים שהגיע לשיאו שנים מאוחר יותר. בהולצהאוזן מיהרו לטפל משום הקשר הישיר אל נצר למשפחת רטנאו, "אויב העם" כביכול.

במלחמת העולם השנייה זכרו להולצהאוזן חסד נעורים והוא הוצב בברלין במטהו של מפקד חיל האוויר, הרמן גרינג, כיועץ בדסק המזרח התיכון. יחד עם זאת, הדגישה מריה בפני גביש, נאסר עליו ללבוש מדי צבא. את הסיבה להשפלה אפילו לא הסתירו ממנו - שוב זקפו לחובתו את עוון נישואיו.

הוריה של מריה הספיקו לעקור לציריך ממש ערב הפורענות. "איך את שרדת את המלחמה?" היקשה גביש, והיא השיבה לו בלקוניות שהיה קשה מאוד. היה עליה להסוות את מוצאה מכל אחד בסביבתה - אפילו משני ילדיה, שנהגו מדי פעם, ליד שולחן האוכל, לחרף ולגדף את היהודים. הנשמה נקרעה אך היא שתקה והבליגה.

בתום המלחמה, אחרי שנמצא נקי לחלוטין מחשד לנאציזם, נקרא הולצהאוזן לשוב לשירות הממשלתי. הוא ייצג את מדינת בוואריה אל מול מפקדת הצבא האמריקאי, ולאחר מכן חזר לשירות החוץ והתמנה לשגריר גרמניה בפרטוריה. כשסיים את השליחות הוא יצא לגמלאות, אבל זמן קצר אחר כך הוזעק להיות ממלא מקום השגריר בקהיר, אחרי שהלה חלה אנושות. את כתב האמנה הוא הגיש לנשיא מצרים, גמאל עבדול נאסר.

בשנת '55 הוא פרש סופית מהדיפלומטיה. "הוא אמנם ידע שבגלל גילו הגבוה אין לזה סיכוי, אבל היה לבעלי רצון עז להיות בבוא היום השגריר הראשון של גרמניה בישראל", סיפרה מריה לגביש. היא הוסיפה שבשנים ששירתו בדרום אפריקה היא ניסתה ללא הרף לשבור את חומת העוינות שחשה מכיוון הציר הישראלי, ולשווא. שני הצדדים נמנעו להופיע בקבלות פנים זה אצל זה; רק בדרכים עקלקלות, בתיווך רעיית השגריר ההולנדי, היא הצליחה לבסוף לפגוש באשת הציר הישראלי פנים מול פנים, ואז, כשהן לבדן, חשפה את דבר יהדותה. בעקבות ההפשרה הפכו גם הבעלים, צמח ססיל היימן ורודולף הולצהאוזן, לבני שיח.

האורח והמארחת עוד החליפו מלים בענייני דיומא, גביש סיפר גם הוא על משפחתו ואמר שאחר שישלים את המשימה בארכיון המלחמה הבווארי, יצטרפו אליו אשתו ובתו ויחד הם יטיילו במכונת בדולומיטים ובאלפים האוסטריים. היא הזמינה אותם בחום, אם יחלפו בסמוך לזלצבורג, אל מעונה הכפרי שנמצא בפאתי העיר. למחרת הוא השאיר לה למזכרת בתיבת הדואר את תצלום האוויר של ירושלים מ-1917 שהיה סיבת ביקורו אצלה.

חלף חודש והם שוב נפגשו, הפעם בזלצבורג. האווירה הצטיינה בלבביות, מריה לא היתה לבדה: לצדה היו כלתה אורסולה, שהגיעה לחופשת מולדת מגאנה, שבה היתה מוצבת עם בעלה ולטר בשליחות האו"ם, ועמה ארבעת הנכדים, ביניהם בת מאומצת מאינדונזיה. מריה נראתה מאושרת בחיק המשפחה. כשישבו כולם בגן ושוחחו, היא הזמינה את גביש לעלות לעליית הגג, להציץ במסמכים מצהיבים שנשארו. מבט חטוף הספיק לגביש כדי להבחין שאין בחומר דבר על ארץ ישראל. עם זאת נמצאו שם ארוזים שבעה כרכי יומן שהולצהאוזן כתב במהלך מלחמת העולם השנייה, חיבור שהעתק ממנו הועבר לארכיון בקובלנץ. גביש ביקש גם כן לקבל העתק שאותו יעביר, הציע, ליד ושם.

מהמבט שנתנה בו הבחין שהוא הרחיק לכת. "יש ביומנים", היא נימקה את סירובה, "נושאים כאובים ביותר למשפחה". גביש, שבין כה וכה הילך על בהונות כדי חלילה לא לפגוע במארחים שהיו כה חביבים כלפיו, הציע שתשמיט את הדפים האמורים. מריה התעקשה שבשל העניין הרגיש, עליה לקבל קודם את הסכמת שני הבנים. הוא לא חקר יותר. השואה לא הוזכרה. הם נפרדו בנועם.

למה לו כל העניין

במרצת השנים, תוך שהוא הופך ספריות וארכיונים, לא הירפה גביש מהמחקר הפרטי שלו על סגן הולצהאוזן. הוא למד על כל תנועותיו במלחמת העולם הראשונה, על כך שהיה קצין בגדוד פרשים שלחם בבלגיה ובצפון צרפת, שאת בנו הבכור האנס קרא על שם אחיו שנהרג בקרבות ליד העיר ליל, ושבראשית 1916 הוא התנדב לחיל האוויר, הוכשר כתצפיתן ופעל בחזית המערבית. באמצע אוקטובר 1917 הוא הגיע עם טייסת 303 הפרוסית לארץ ישראל, במטרה לקדם את ההבקעה הבריטית על מערך ההגנה של בעלי הברית הטורקים בבאר שבע. הטייסת פעלה משדה תעופה מבצעי שהוכשר בחופזה בכפר א-טינה, מצפון-מערב לקיבוץ כפר מנחם, וממנו גם המריאה לגיחת הצילום שהיתה סיבת המסע של גביש. שבוע בלבד לאחר הטיסה לירושלים פינו הגרמנים את המקום, בעקבות הפצצה עזה של מטוסים בריטים, והתקפלו לנצרת. הולצהאוזן התמנה לקצין מודיעין של הטייסת, עוטר בצלב הברזל וסיים את חלקו במלחמה בדרגת אובר-לוטננט.

אף שהשלים את הפאזל, גביש לא שקט. בהיותו בלש דקדקן לא הפסיקה להטרידו שאלה אחת שנותרה פתוחה, והיא איך התחיל כל זה? מה הניע את הולצהאוזן בערוב ימיו להעביר חומר שהצטבר אצלו לארכיון הציוני?

הוא יצא אפוא לפרק נוסף של חקירה ארכיונית, שבה העלה את הביוגרפיה שפירסם אלכס ביין על הרצל בשנת '34, ובה איזכור לתכתובת ענפה שהתקיימה בין הרצל לרטנאו. את החומר מצא ביין בברלין בביתו של רטנאו, שלאחר הרצח הפך למוזיאון ולספרייה. אלא שלאחר המלחמה, כשבין חזר למקום שזכר אותו כתוסס, הוא מצא לאכזבתו בניין סגור ומוזנח שאפילו שלט הנצחה אין עליו.

ביין לא ויתר ונרתם לחפש את הארכיון האבוד. בדרך שלא התבררה לגביש הוא איתר את מריה הולצהאוזן לבית רטנאו. בתגובה שלח לו השגריר לשעבר מכתב בשמו ובשם אשתו, שהועבר

באמצעות המשלחת הכלכלית של ישראל בקלן, ובו העלה סברה שהארכיון הועבר למוסקווה. במכתבו הבא להולצהאוזן צירף ביין מאמר שפירסם על חילופי האגרות בין הרצל ורטנאו; בתגובה, ממארס '57, השיב לו הולצהאוזן שהוא ואשתו מעולם לא ידעו על הקשר שנרקם בין שני האישים.

כבדרך אגב העיר הולצהאוזן שברשות המשפחה מצוי העתק של אחד מיומני רטנאו, ולסיום הוסיף את דבר מעורבותו שלו בישראל: "אני מתעניין מאוד בארצך. שהיתי בה במלחמת העולם הראשונה שנה וחצי כקצין בחיל האוויר וככזה מרתקות אותי תולדותיה ובעיותיה של ארצך. בידי נמצא אוסף גדול של תצלומים מאותה תקופה, אלה ודאי יסקרנו אותך כגנז המדינה".

הוא שלח לביין כמתאבן שני תצלומים מיפו, וברוב נימוס הציע עיסקת חילופין: "אני מתעניין מאוד במסעי הצלב, ואני מרשה לעצמי לשאול אם תוכל להעביר לי תצלום אוויר של קלעת אלקוריין", הלא הוא המונפור, מקום מושבו של מסדר הגרמנים הטבטונים. "תמיד רציתי לבקר במבצר בהיותי בנצרת, אך משום מה לא הגעתי לשם", כתב והזכיר את קורותיו בשנת 1918. לימים עמדו שני הצדדים בהבטחתם והעבירו זה לזה את התצלומים המבוקשים.

דרישת שלום אחרונה ממריה הולצהאוזן קיבל גביש בשנת '89, בהיותה כבר בת 93. "הדור שלי נעלם לאטו ואיתו הנאצים והנרדפים של התקופה האיומה ההיא", כתבה לו בטרם מתה. בכך תמה הפרשה מבחינתו. הוא שכח ממנה לחלוטין, עד שלפני שלוש שנים, כשניסה לעשות סדר בניירת שפג תוקפה, הוא מצא את הכתובת שבה ביקר בשעתו בזלצבורג. ננסה, חשב לעצמו, מה כבר יכול להיות.

הבן הצעיר שכבר לא היה צעיר, ולטר, ענה לו שבינתיים הוא פרש מעבודתו באו"ם ושגם אחיו, האנס, שחי בבוואריה לא רחוק ממנו, יצא לגמלאות. הוא סיפר לו שהם נפגשו במיוחד כדי להשיב על מכתבו המפתיע, ולצורך כך אף דיפדפו באלבומים משפחתיים שבחלקם מעולם לא נגעו. הם זכרו לטובה כיצד בזמנו שלח גביש גם להם את התצ"א של ירושלים שאביהם חתום עליה. "שני פרטים היינו ברצון מצרפים במעטפה אליך", התוודה האנס, "אך כדי למנוע את האי-נעימות שעלולה להתעורר העדפנו לחסוך אותם ממך".

האחד היה תמונה של הטייס שטיינקראוס, עמיתו של הולצהאוזן לגיחת הצילום לירושלים, הדור במדי שרד נאצים של פלוגות הסער SA, ועל גבה ההקדשה: "לזכר הידידות הישנה, דצמבר 1934". שטיינקראוס ביקש לעודד את חברו בשעותיו הקשות ולא ידע שהוא דורך על יבלות. שלושה חודשים קודם סולק הולצהאוזן ממשד החוץ, אירוע שעליו העידה התעודה האחרת שאיתרו האחים. חתומים היו עליה הפיהרר אדולף היטלר ושר החוץ קונסטנטין פון ניראט (15 שנות מאסר במשפטי נירנברג), והיא העידה על סיום שירותו כדיפלומט. סיבת הדבר, כתם נישואיו כביכול, לא צוינה כמובן במסמך. ההדחה הוצגה כפרישה לכל דבר: "בשם הרייך העברתי בינתיים לגמלאות את יועץ השגרירות דרגה א', רודולף הולצהאוזן, עם דמי התגמולים החוקיים. נירנברג, 6 בספטמבר".

"אני מבקש בכל זאת את המסמכים", כתב להם גביש והאחים נענו לפנייה, אף שעדיין חששו כי הדברים הנוגעים בהיטלר יכאיבו לו.

בהחלט ידע

חליפת המכתבים שניהלו גביש והולצהאוזן הבן היתה פורה (בטלפון הם לא דיברו מעולם), כשוולטר משבץ מדי פעם עוד נתון מהווי המשפחה. נדמה שהקשר שנוצר הוא שעורר את האחים להתעמק

בסוגיות שאף פעם לא דנו בהן, כאילו יכלו באמצעותו לראשונה להשלים עם צדם היהודי.

ולטר כתב לו שילדים נהנו לשחק בחיצי ברזל שאבא הביא כמזכרת ממלחמת העולם הראשונה; הטייסיים, סיפר, נהגו להטיל אותם על שיירות גמלים כדי לעורר מהומה להנאתם. עוד סיפר כמה היה אביהם גאה על כך שהיה מחלוצי ענף תצלומי האוויר, ושאלה היו לו תחביב ולא נועדו כלל לשמש לצורכי הצבא, ועל כך שהאב, בניגוד לקצינים רבים ששירתו עימו במלחמת העולם הראשונה בארץ ישראל, לא נפל בשבי והובל למצרים, אלא חמק בדרך חתחתים לטורקיה, חצה את הים השחור לדרום רוסיה וממנה חזר לגרמניה בהשלימו מסע היחלצות הרואי.

ולטר סיפר עוד שאביו השלים תואר במשפטים קודם שפרצה המלחמה, ושאת מריה אנדריאה הוא הכיר כשזו עבדה במחלקת הטקס במשרד החוץ בברלין. אחרי שסולק בשל חרפת נישואיו היפנו חברים עורף לבני הזוג, והם התקיימו בדמי פנסיה זעומה ובעיקר הודות לתמיכת הוריה האמידים של מריה. בשנים שהיה דחוי התנחם הולצהאוזן במאמרים שפירסם בירחונים מקצועיים וכולם נוגעים לפעילות הטייסות הגרמניות בא"י. הולצהאוזן היה דחוי בארצו עד שבשנת 38' נחלצו לעזרתו ותיקי חיל האוויר, שלא היו מסוגלים לראות עוד את עמיתם מבוזה. בזכות שתדלנותם הוא קיבל עבודת מחקר בתחום התעופה שכה אהוב היה עליו. במלחמה הגדולה, הוסיף ולטר, נשא אבא בתפקיד שולי במטה חיל האוויר שבהחלט לא הלם את כישוריו, אבל הוא בהחלט ידע על השמדת היהודים ברחבי אירופה.

באשר למריה הולצהאוזן, גילה הבן לגביש פרטים מרתקים שנסתרו ממנו. אמה אדית התנצרה והיתה לפרוטסטנטית ערב נישואיה לגבר שאף סבתו היה יהודייה, אך עם עליית הנאצים לשלטון הוחזרה המשפחה בעל כורחה לשורשיה. המכתבים שמריה קיבלה מהרשויות נשאו מעתה את השם שרה הולצהאוזן; על פי חוקי הגזע, בשל היותה חצי יהודייה הנשואה לבעל ארי אפשר היה לפגוע בה, אך לא לגרשה.

הורינו היו נתונים להשפלה מתמדת, כתב ולטר. כדי שאנחנו הילדים לא נבין את המצוקה שבה היו שרוים, הם שוחחו ביניהם בצרפתית. רק כשהיה בן 10, סיפר ולטר, נחשף בפניו ובפני אחיו הסוד הגדול על יהדותם. הוא עדיין זכר את הרגע ואת המקום שבו גילו ההורים את הפרטים. עליו זה לא ממש עשה רושם. "מי זה בכלל ד"ר יוזף גבלס הצולע שיחליט עלינו", קרא לעבר ההורים בתרעומת.

הוא גם לא הבין מדוע נמנע ממנו ומהאנס להצטרף לתנועת הילדים "יונגפולק" שהיתה החממה ל"היטלריונגנד". ידידים הציעו אז לאב לפנות לרחמיו של היטלר, אבל בינתיים שונה החוק וגם לאלה שהאריות שלהם עמדה בספק ניתנה האפשרות להתגייס לפעילות נאצית, אם כי תחת הגבלות. שלא כשאר התלמידים, נאסר עליהם למלא תפקידי פיקוד.

על רצח ולטר רטנאו למדו הילדים בשיעור היסטוריה ולא ידעו עד כמה נוגע בהם העניין. כך גם כאשר חלפו על פני פוסטרים ענקיים שהודבקו ברחבי ברלין ועליהם דמויות יהודים שהוגדרו כאויבי האומה, ובהם רוזה לוקסמבורג ורטנאו. כשהאמת נחתה עליהם פתאום הם חשו נבגדים. בהמשך לזה נזכר ולטר שבזמן שלמד בגימנסיה, כתבו חבריו לכיתה על הלוח על אחד הילדים שהוא יהודי מסריח. ולטר סיפר זאת להורים ובאותו לילה הם הלכו כולם לבית המשפחה בעלת הרקע הדומה, כדי להביע סולידריות. מאז התפתחה חברות אמיצה וארוכת שנים בין משפחות האנוסים, ובהתהדק הבידוד הן שימשו זו לזו כקבוצת תמיכה.

כשתכפו ההפצצות על ברלין הרחיק הולצהאוזן את משפחתו לבוואריה בעוד הוא נשאר בברלין. הוא היה מגיע מדי פעם לזלצבורג, שם החביא את דפי היומן שעליו שקד בסתר, אותו יומן שתוכנו לא נודע לגביש ואולי מגלה מה התחולל בנפשו. בסוף אפריל '44 יצאה פקודה על חובת גיוס גם לנוער. האנס היה בן 17 כשהוצב ביחידת נ"מ במינכן, ולטר, צעיר ממנו בשנתיים, היה בעיצומם של תהליכי החיול כשגרמניה נכנעה. הולצהאוזן היה מאושר לראותם במדים, למעשה דחף אותם להתנדב, כדי שלא יסבלו יותר בשל שונותם. רק כעת הבין סוף סוף גביש מה הדבר הנורא שמריה הולצהאוזן כה התביישה בו.

ואולם אפילו הצהרת נאמנות זו של גיוס הבנים לא סיפקה להולצהאוזן ומשפחתו את ההכשר. כתם היהדות המשיך לדבוק בה גם לאחר המלחמה. "כשאבא היה שגריר בפרטוריה", ציין ולטר באחד ממכתביו, "אי אפשר היה שלא לחוש בהסתייגות של המושבה הדיפלומטית הגרמנית מהורי. לפעמים זה הגיע עד כדי עוינות".

*

חליפת המכתבים הכנה נקטעה לפני שנתיים וחצי. גביש אינו מסוגל להסביר מה בדיוק קרה. הוא הירפה מהנושא שכמעט 20 שנה הלך בעקבותיו במשנה זהירות, תוך שהוא מקפיד שלא לחטט בפצעים. אולי בכל זאת באיזו הערה לא מבוקרת הוא נגע בעצב רגיש שבגללו ירד המסך. ברכה ששלח לחג המולד האחרון לא נענתה.

בשיחת טלפון מביתו בזלצבורג מרגיע ולטר שדבר לא קרה. המשפחה שמחה לדרישת שלום מישראל וולטר אף הדגיש שכבר ביקר בארץ שלוש פעמים ואף רכש מספר ידידים, מרביתם דיפלומטים שהכיר בעת ששירת במסגרת האו"ם בגאנה ולאחר מכן בתורכיה, אלא שאלה הלכו לעולמם. לצערו הוא לא בטוח שבגילו, 72, יתאפשר לו לערוך ביקור נוסף. מאז יצא לגמלאות הוא שוקד על כתיבת ספרים בנושא שחיתות ומוסר. ארבעת ילדיו פזורים בגרמניה, אנגליה, לוקסמבורג וארה"ב. להאנס, שגר במרחק 30 ק"מ ממנו בוואגינג שבבאווריה, יש שני בנים, וכשחי בהמבורג היה שותף, כמהנדס מטוסים, לפרויקט ה"אירבוס". התפוח לא נפל רחוק מהעץ.

שני הבתים שבהם גרים האחים היו בעבר מעונות הקיץ של ההורים. "בילדותי התביישתי ביהדות שלי", מודה ולטר ממרום שנותיו. "גם אחרי המלחמה מוטב היה לשמור זאת בסתר כי הנאציזם הרי לא מת מיד כשזו נגמרה. כיום כמובן שאין לנו שום בעיה עם מה שבמשפחה אנחנו קוראים בצחוק 'הנכות שלנו'. אנחנו בהחלט גאים בהיסטוריה של השבט ובעובדה שאנחנו רבע יהודים". *